

Emlék és valósága (Herta Müller Szívjóság; Bodor Johanna Nem baj, majd megértem)

[2014. június]

HERTA MÜLLER: SZÍVJÓSZÁG. FORDÍTOTTA NÁDORI LÍDIA, BUDAPEST, CARTAPHILUS KIADÓ, 2011.

BODOR JOHANNA: NEM BAJ, MAJD MEGÉRTEM. BUDAPEST, MAGVETŐ KIADÓ, 2014.

Mindkét könyv 1989 előtt játszódik, Romániában. Bodor Johanna könyvének Bodor Johanna a főhőse. Az ő édesapja Bodor Pál, a román televízió egykori főszerkesztője, a kommunista arisztokrácia emberarcú képviselője, és saját nevükön szerepelnek a többiek is, többnyire közismert alakok. Herta Müller nem őrzi meg a neveket, az önéletrajzában is felbukkanó barátai más néven lépnek itt színre: Richard helyett Edgar, Rolf helyett Georg, Roland helyett Kurt, de az események többnyire pontosan megegyeznek az önéletrajzi valósággal. (Herta Müller egyik barátja, Rolf Bossert érthetetlen öngyilkosságával a Der Spiegel is foglalkozott, megemlítve azt is, amikor ismeretlen támadók Bukarestben szétverték az állkapcsát – a Szívjóságban Georggal történik mindez. Másik barátja, Roland Kirsch, az egyetem elvégzése után egy vágóhídon dolgozott, akárcsak a könyvbeli Kurt, és ő is öngyilkos lett. Stb., stb., bőven lehet egyeztetni...) Bodor Johanna könyve megtartja a valós időrendet, az események keltezése a valóságot követi, Herta Mülleré a kialakított elbeszélői ritmushoz szabja a valós időt, előrehoz bizonyos eseményeket, másokat későbbre tesz, illetve felcseréli idejüket. De nemcsak ennyi a különbség a két könyv között...

„Áldott jó természettel születtem, és tényleg szeretni való lány voltam”, így jellemzi magát Bodor Johanna hősnője, Bodor Johanna. Mintha mindent e szeretetvalóság máza vonna be, vagy ellenkezőleg, minden ennek a szeretetvalóságnak a foglalatja volna. Szülei ráveszik az alig tizenhét éves lányt, hogy névházassággal települjön át Magyarországra, mert ez az egyetlen esélyük, hogy ők is elmeheessenek innen, majd miután beindítják az ügymenetet, nem várva ki a procedúra lejártát, hamarabb lelépnek, és magára hagyják a lányt – aki szüleinek (a szeretetre) való hivatkozással végigviszi az ügyet. Élete tele van tragikus fordulatokkal: első magányos karácsonyán lefekszik élete szerelmével, akibe öt éve forrón szerelmes, neki adja a szüzességét, majd harmadnapon közli vele, hogy beadta a papírokat, és Istvánhoz megy feleségül, aminek rájuk nézve is következményei lesznek, hiszen neki el kell játszania (poloskák és leselkedő ügynökök előtt), mennyire szerelmes magyarországi választottjába.

Herta Müller hősnője is egy tragikus procedúrába kerül bele: öngyilkos lesz a szobataársnője, Lola: felakasztja magát a bentlakás ruhásszekrényében. Megismerkedik három fiúval, tiltott könyveket olvasnak, rájuk száll a Szeku, házkutatások, kihallgatások, testi-lelki tortúra a részük. A lány az öngyilkossági kísérletei alatt ráébred, hogy ő képtelen az öngyilkosságra... Aztán elvégezve az egyetemet, mind a négyen dolgozni kezdenek, a reménytelenség sivar munkatelepein. Végül négyük közül hárman kitelepülnek Németországba, ahol egyikük öngyilkos lesz, kiugrik az ablakon (vagy kilökkik). A negyedik barát, Kurt itthon marad, itthon akasztja fel magát. Öngyilkosságok korszaka! (Egy részeg román férfi, akinek a gyerekeit németre tanítja a könyv hősnője, tételesen is megfogalmazza, hogy ebben az országban az egyetlen logikus lépés az öngyilkosság – amihez a románoknak nincs annyi bátorságuk, mint a németeknek, ezért ők inkább isznak...)

Bodor Johanna szeretetvalóság-máza lakként fénylik a mondatain. Herta Müller mondatai szilánkosan sebeznek. Vagy inkább dörszölnék, hántanak, tépnek. Hősnője temetőgyártókról beszél. Az apja is temetőgyártó volt, SS-katona a második világháborúban, és a háború után is Hitler-indulókat énekelt. De a háború után mások gyártották a temetőket, nem az SS, hanem a kommunista párt, mintha mindig volna megfelelő ideológia, ami temetőgyártásra készítetné az embereket. Az ember minden korban temetőgyártó lesz, aki mást mond, mellébeszél. Le kell hámozni a mázt, lekaparni a látszatokat történeteinkről, emlékeinkről, kimagyalni a mondatokba rejtett parancsszavakat – ezt teszi a Herta Müller-próza. Hiányzik belőle bármilyen emelkedettség, metafizikai áttétel, amely filozofikus vagy irodalmi magasságokba hazudná a valóság borzalmát. (Ezért rossz a magyar címe, „Szívjóság”: túl játékos, túl poénos... Úgy tűnik, Herta Müller egyáltalán nem szerencsés a magyar címekkel, hiszen a korábban kiadott Fácán az ember, semmi több is félrevezetően messze került az eredetitől, Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt, ahol szó sincs Pascalra való utalásról, egész egyszerűen: „balfácán” az ember, azt jelenti.)

Bodor Johanna mondatai olykor egészen „pestiesen” hangzanak: „Lealázott azért, hogy szakmai dicséretét levédje a többiek előtt.” Néha bonyolultabb képekkel kísérleteznek: „Igen, mai szemmel nézve megsimogatom édes kis naiv buksimat, és jót nevetek azon a boldogságon, ami ugrált a szabadság gumiasztalán.” Mondatai nem vetik le az emlékek anekdotizmusát. Anekdotizmusát és teadélutános bölcsességét. „Mihai akkor már Kolozsváron volt egyetemista, és tudtam, a nők körében rendkívül sikeres. Stílusa, kisportolt teste, szellemessége vonzóvá tették. Huszonkét évesen egy autót és egy bukaresti lakás tulajdonosa volt, tehát azon hölgyek, akik nem a belső tartalomra utaztak, anyagi helyzete miatt csimpaszkodtak rá. Ráadásul orvosi egyetemre járt, ahol nagyon jó eredményekkel rendelkezett.”

Mintha nem ugyanabban az országban élne Herta Müller hősnője és a Bodor Johanné.

Herta Müllernél a mondatokban „van benne” a nélkülözés, Bodor Johannánál a mondatok „súlyos nélkülözés”-ről beszélnek; kérdéses, mennyire tudnak ezek a mondatok közelebb vinni valaminek a megértéséhez (ha már a cím felveti a megértés vágyát). A Bodor Johanna könyve a tapasztalatokra utal, egy kivételezett romániai magyar „stábgyerek” tapasztalataira. Herta Müller nem utal tapasztalatokra; mondatai nem emlékezőmondatok, hanem pulzálóan jelen idejűek. „Gyakran tértem be abba a boltba, ahol nyelvel, májjal és vesével megrakott alumíniumtálak álltak az üveg mögött. Soha nem esett útba, villamossal kellett odamennem. A vidék ott nőtt a legnagyobbra az emberek arcán. Férfiak és nők álltak sorban, kezükben uborkával, hagymával teli szatyrok. De azt is láttam, hogy zsákban hozzák magukkal vidékről az eperfákat, és most az arcukra van írva...” Találomra felüthető a könyv, mondatai az olvasásban teremtenek közvetlen „átélést”: „Georgnak hasra kellett feküdnie, és kezét a hátán összekulcsolnia. A Pjele kutya megszagolta a halántékát meg a nyakát. Azután megnyalta a kezét. Georg nem tudta, meddig tart. Pjele százados asztalán egy cserepes ciklámen állt, mondta Georg. Amikor belépett az ajtón, csak az egyik virágja volt kinyílván. Amikor elengedték, már kettő.” (Az eredetiben Pjele a százados és a kutya neve is, amit a románul is tudó olvasó valószínűleg másképp olvas, mint a Pjelét...) Herta Müller primér élményeket teremt. Kiméltlenül pontosan akar fogalmazni, ezért átírja a valóságot. Bodor Johanna mindenben a valósághoz ragaszkodik, ezért kénytelen közhelyeket követni. Herta Müller megbontja a regényírás törvényét, és a szöveg egyetemességét teremti meg, Bodor Johanna személyes akar lenni, ezért elvész a partikularitás semmitmondásában; hősei némiképp úgy járnak, mint a ma divatos Ugron Zsolna vagy Tisza Kata nippfigurái, a vitrinvilágok fenntartói. Csak olyankor válik élővé a könyve, amikor szakmai dolgokról mesél, balettről, operaházi próbákról, izomkötegekről, szerepekről, mesterekről, stílusokról – a

sorok megelevenednek, jelen idejű szenvedéllyel töltődnek fel, és táncra kelnek az olvasóval.

Herta Müller könyve szétszedi azt a világot, hogy felépítse körénk, és ezzel menekülésre és egyben lázadásra ösztönözzön, lázadásra a hazugság, a képmutatás és az erőszak ellen. Bodor Johanna felidézi annak a világnak az emlékét, pontosabban elvezet egy panoptikumba, ahol a viasz hűvös amnéziájában sokkal kevesebb kérdés jut eszünkbe, mint amennyi eszünkbe juthatna.

Kategória: Könyvhuzamok
Denumire autor: Láng Zsolt

Látó Szépirodalmi Folyóirat